

Richard Kolmas Eesti laval prantsuse kastmes

Straussi "Salome" rahvusooperis Estonia

Richard Strauss (1864 – 1949) on küll sagedasti nimetatud ka Richard Teiseks (Esimene on mõistagi Wagner), ent juba Straussi karjääri hakul korrigeeris tark pianist ja dirigent Hans von Bülow: Richard Teist ei saa olla, sest aukartlik vahemaa nagu ka teise põlvkonna eaarinevus on selleks liiga suur. Aasta 1999 oli maailma muusikateatris Straussi aasta (50 aastat surmast), ehkki tähelepanu jagati ka Johann Adolf Hassele (300 sünnist) ja etteruttavalt Kurt Weillile (tänavu 100 aastat sünnist ja 50 surmast). Straussi oopereid on praegu kõige rohkem kavas ilmselt Dresdenis ("Salome", "Elektra", "Roosikavaler", "Ariadne Naxosel", "Vaikiv naine", "Rahupäev"), kus nii mitmedki nendest kunagi on esietendunud.

Kuna "Salome", "Elektra", "Roosikavaler", "Ariadne" on ooperilaval endastmõistetavad, paljumängitud nähtused, püüti Straussi mälestusaastal esitada midagi värskemat. Paljudes teatrites langes valik 1938. aastal kirjutatud "Daphnele". Nii näiteks lavastas selle teenekas Christine Mielitz Salzburgi Landestheater'is ja noor režiitäh Anthony Pilavachi Berliinis praegu veel Götz Friedrichi poolt juhitud *Deutsche Operis*. Mõlemad töid teose tegevustiku Straussi kaasaega. Pilavachi jättis alles küll müüdi heleda looduse ja karjaste poole (karjused olid muidugi 1930. aastate valgeis sportlikes rõivais noormehed). Daphnest sai ooperi lõpul pärast loorberiks moondumist võluv kääbustaim, mida Apollon hoidis oma elutoas klaaskupli all. Mielitzi lavastusse oli seevastu põimitud natsiproblemaatika, lapselikult puhta loomuse ärakasutamine võimu poolt. Otsest seost Hitleri ajaga esines

Salome (leva Kepe) – Jochanaani (Jassi Zahharov) stseen on surutud kitsasse ruumi.

Tõsi, olen tänulik, et tegevus ei olnud viidud koonduslaagrisse ja Herodes ei olnud lahendatud Hitlerina. Estonia lavastuse Herodes kandis eelmist sajandivahetust meenutavat mundrit ja sündmuspaigaks oli garaažiilaadne ruum, millele jagas nappi valgust vilets lamp (st. kuu, millest tekstis juttu). Lavastuse lõpul valgub sellesse ruumi rahvas ja tapab, lämmatab Salomé.

Jochanaan Salomet neab: Jochanaan – Ristija Johannes haarab printsessil õlgadest ja taob teda vastu puuriseina. Nagu ei piisaks needussõnadest – mis on ju hoopis kohutavamad kui lihtlabane kolkimine –, nagu ei piisaks Straussi kõrgpunktmuusikast, milles on nii vägevust kui ka saatuslikkust. Salome vajub kokku needuse ja oma pettumuse raskuse all, mitte kriminaalse kolkimise tõt-

Esimene vastuolu muusikaga tekkis tegelikult juba laval seda musta ja muserdatud maailma nähes. Straussi muusika edastab atmosfääri ja karaktereid palju peenemalt, mitmekesisemalt. Ent Salome tantsu puhul on fantaasia vaesed lavastajad täiesti maha jätnud. Nad on nimelt otsustanud loobuda Salome tantsust laval (orkestris kõlab vastav muusika küll). Ehkki tänapäeval loetakse heaks tooniks, et lauljanna tantsib Salome tantsu (Kepe saaks ka sellega hakkama), on pakutud teisigi lahendusi: Salome ümber tantsivad orjad ning Herodes viskab endalt rõivaid, mitte Salome, või on Salome mähitud valgusvoogudesse jms. Nantes'i lavastajate tõlgitsus äratub piinlikkust: lavale langeb vereniredega vahe-eesriie, mille taha Salome ja Herodes (Ivo Kuusk) ennast varjavad. Orkester mängib kaasakiskuvalt, Paul Mägi toob välja eri faktuurikihte ja detaile, piilisoold kõlavad virtuoosselt – ja laval jätkub piinlik komet. Mehed laval üritavad piiluda vaheriide taha, ja sinna nad lõpuks suunduvadki. Herodias (Riina Airene) – aga otse loomulikult muserdatud Herodias – lebab algul ahastavas poosis põrandal ja siis panakse ta toolile istuma veel ahastavamasse poosi. Ja tantsu lõpul ilmub vaheriide tagant muhelev Herodes. Nii et Strauss on kirjutanud vägistamismuusika? Kel kõrvad on, see kuulgu?

Agas Straussi lavastamine alamkolka külas jätkub: kui timukas ilmub Jochanaani peaga (vaagnalt niriseb kenasti verd), võtab Herodias pea juukseidpidi kandikult ja näitab võidukalt kõikidele. Salome istub osavõtmatult eeslaval toolil ja, olles saanud Herodiaselt pea enda kätte, surub seda sama osavõtmatult rüppe. "Armastuse saladus on

võlv kääbustaim, mida Apollon hoidis oma elutoas klaaskupli all. Mielitzi lavastusse oli seevastu põimitud natsiprobleemaatika, lapselikult puhta loomuse ärakasutamine võimu poolt. Otsest seost Hitleri ajaga esines mõnes teiseski Straussi tõlgenduses, nii et lõpuks tekkis juba protest: kui kaua ja kui palju võib ooperis näha koonduslaagreid, natsisoldateid ja Hitleri vuntse. Näib, et eriti saksa keeleruumis otsitakse ikka veel võimalusi oma Kolmanda Riigi kompleksi ooperilaval välja elada ega taibata, et see on ennast ammendanud. Komberdavatest sõduritest Bakchose kaaskonnas ei pääsenud isegi ooperi "Ariadne Naxosel" finaali Berliini *Komische Operis* (lav. Uwe Laufenberg). Niikui on Straussi "Elektra" võtnud endale eelisõiguse saada tõlgendatud (fašistliku, kommunistliku) diktatuuri loona.

Ent ka Straussi-aasta raamatute ja diskussioonide põhiteema olid Straussi suhted Hitleri režiimiga. (Teatavasti oli Strauss tollal kolm aastat Riigi Muusikakoja juht, kuid astus siis sellelt kohalt tagasi.) Täna kohtumõistjad kipuvad unustama, et pole sugugi kindel, kuidas nad ise 70aastasena vastavas situatsioonis käitüksid.

Straussi mälestamise nõrk järellaine jõudis nüüd ka Tallinna lahe kaldale: rahvusteater Estonia tõi lavale Straussi kolmanda ooperi "Salome". ("Salomet" on Estonias esitatud ka 1973. aastal, paar aastat pärast esimest Eesti-Straussi "Roosikavaleri".) Esietendust 3. märtsil dirigeeris **Paul Mägi**. Lavastajad **Françoise Terrone** ja **Philippe Godefroid** (viimane tegi ka kunstnikutöö) saabusid Tallinna Nantes'ist.

Must ja muserdatud

Prantslaste "Salome" on kõige mustem "Salome", mida olen näinud. Sellega kogu uudsus piirdubki. Lava on pime, madal ja mustatooniline, kostüümid on mustad. Me, aimamatud, peame kohe mõistma, et see on üks sünge ja must lugu, mida meile esitatakse. Mulje lavast on kokkuvõttes nii must, et kaotab oma musta mõju. Prantsuse kolm valgustuskunstnikku oleks võinult vähemalt mõningates stseenides valgust fantaasiarikkamalt kasutada, et tekitada mingitki kontrasti, mingeidki nüansse.

meenutavat mundrit ja sündmuspaigaks oli garaažilaadne ruum, millele jagas nappi valgust vilets lamp (st. kuu, millest tekkis juttu). Lavastuse lõpul valgub sellesse ruumi rahvas ja tapab, lämmatab Salomé.

Nantes'i lavastajate tõlgenduses on kõik algusest peale ahistatud ja muserdatud – see pole mitte sisemine ärevus, kummalised eelaimdused, mis hinges ja õhus värelevad nagu Wilde'il ja Straussil, vaid rõhutatud olevuste kramplik allaheitlikkus. Nad on näinud palju jubedat, nii et see on tekitanud neis apaatsuse või hüsteerika. Kui Narraboth (Vello Jürna) teose algul laulab "Kui kaunis on printsess Salome täna õhtul", siis ei kuule me seal imetlust, vaid ainult hüsteeriat ja Schönbergi "Kuu-Pierrot'd" meenutavat, ühelt noodilt teisele liuglevat kõnelaulu. (Täpsed helikõrgused oleksid siiski teretunud.) Konutav Paaž (Ülle Tundla) teab juba algusest peale, et täna juhtuvad uued jubedad asjad. Kapadooklase (Villu Valdmaa) hoiakus on küll veel aktiivsust sekkuda, ent paarile sammule järgneb käegalöömine. Sõdurid (Teo Maiste ja Ain Anger) jälgivad toimuvat omaette. Need tegelased moodustavad sündmuste kord laulva, enamasti aga tumma vaatajaskonna, lisaks veel aeg-ajalt ilmutavaid juute ja natsareenlasi.

Niisugusele süngele taustale laskub trepist printsess Salome (Ieva Kepe), ihaldatud ja imetletud, ent temagi ei moodusta taustaga kontrasti, vaid sulab sellega kokku. Ja ka Jochanaani (Jassi Zahharov) kuulutused Lunastajast ja sajatused Herodiase pahalise õukonna aadressil kuuluksid justkui üldisesse maailmalõpu meeleollu, vapustamata Salomet oma värskuse ja julgusega.

Võiks küsida, mis siis Jochanaanis – Ristija Johanneses ikkagi köidab Salomet. Isikus? Arvatav prohveti aupaiste? Ohtliku vangi erootiline külgetõmbejõud? Või on Jochanaan siiski tajuda midagi uut ja julget? Jochanaan tiritakse lavale vangipuuris kui metsloom. Salome ronib kõigepealt puuri katusele, siis osavalt ümber puuri, kõlgub puuri varbadel. Ja lõpuks siseneb puuri. See tundub lavastuslikust lähtepunktist juba veidi riskantne, sest võimas Salome – Jochanaani stseen on sel viisil surutud kitsasse ruumi. Lavastajate lahendusega võis leppida kuni stseeni kulminatsioonini, mil

vamad kui lihtlabane kolkimise –, nagu ei piisaks Straussi kõrgpunktmuusikast, milles on nii vägevust kui ka saatuslikkust. Salome vajub kokku needuse ja oma pettumuse raskuse all, mitte kriminaalse kolkimise tõtu. Salome otsis lähenemisteed selle kummalise, erutava meheni, ent tõugati ära. Salome ei olnud leidnud õigeid sõnu ja Jochanaan ei leidnud võimalust printsessi mõistmiseks.

Salome tumm, tegelikult orkestrilt kõlav monoloog, mis järgneb kirjeldatud stseenile, oli veenev ja väljendusrikas. Salome "orkestrimonoloogist" viib muusikaline areng otse tantsuni ning sealt edasi ooperi finaali. Estonia tõlgenduses see areng katkes: orkester peatus kaunil kolmkõlal, eesriie langes. Saalis süttisid tuled. Ma ei suutnud tükk aega uskuda, et kui aastal 2000 võetakse Eesti pealinnas kavva ooper "Salome" (mis teatavasti alustas XX sajandi ühevaatusteliste muusikadraamade rida), siis esitatakse seda teost vaheajaga! Kannatlike kolleegide Kadi ja Anneli selgitused panid mind uskuma, et tõepoolest on kätte jõudnud vaheaeg ja mitte mingi tehniline aps. Aga minu mõõdupuu oli täielikult segi löödud. Fakt, et Estonias ka 1973. aastal oli "Salomes" vaheaeg, ei lähe mulle 2000. aastal põrmugi korda. Lisaks kõigele tantsis Salome tantsu baleriin. Ja hea etenduse puhul peab ka eesti nälgijane publik ühevaatustelise ooperi vastu.

Aga kriitik ei aimanud, et üks hoop ootab teda veel ees ja et mõningatest senistest rumalustest on lavastajal võimalik veel allapoole langeda.

Kahjuks on ooperis muusika

Ooperi "Salome" dramaturgias on kolm stseeni, mis on teatud lõigu arengu kulminatsiooniks: Salome – Jochanaani stseen, Salome tants ja lõpustseen – Salome Jochanaani peaga. Kui üks nendest jääb ära või osutub väga nõrgaks, võib kogu ehitus kokku variseda. Salomet võib muidugi esitada kõnedraamana, võttes Wilde'i teksti või Straussi libreto, ja stseeni funktsiooni muuta, stseene ümber tõsta või teha mida tahes. Straussi ooperi puhul pole see võimalik või on vähemasti küsitav, sest ooperis on kahjuks ka muusika.

dias pea juukseidpidi kandikult ja näitab võidukalt kõikidele. Salome istub osavõtmatult eeslaval toolil ja, olles saanud Herodiasele pea enda kätte, surub seda sama osavõtmatult rüppe. "Armastuse saladus on suurem kui surma saladus" – kas tõesti?

Õnneks on ooperis muusika

Muusikalisesest küljest on "Salome" õnnestumine, ja seda eriti orkestri ning kahe peaosatäitja, Kepe ja Zahharovi poolset. "Salome" muusikaline juht ja dirigent **Paul Mägi** on orkestrilt saavutanud emotsionaalse, väreleva ja vajadusel ka läbipaistva kõla. Straussi partituuri motiivi- ja värvirikkus pääseb igati mõjule. Lätlanna Ieva Kepe on oma vokaalsetelt ja lavalistelt eeldustelt otsekui loodud Salomeks: kande, paindlik hää, teatrisarm ja erksus, loomulik ja graatsiline liikumine. Rahvusvaheliseks karjääriks Salomena oleks vaja mitmekesisemaid värve hääldel. (Võimalik, et praegune ahistatud rollilahendus mõjutab ka vokaaltõlgendust.) **Jassi Zahharov** pole mind varem üheski rollis nii veennud kui nüüd Jochanaanina. Zahharov tõi Jochanaanis esile vägevuse ja samas haavatavuse, leides rolli jaoks ka õrnemaid *piano*toone. Üllatavalt hea oli tema saksa keel.

Saksa keeles laulmine tekitas siiski raskusi, keele kallal tuleb veel tööd teha. Eriti torkas see silma Herodese puhul. **Ivo Kuuse** hüsteeriliselt hingeldav Herodes pani kohati muretsema laulja hääle pärast. **Riina Airene** Herodiasena mängis täpselt lavastaja nõutud tõlgendust, leides selleks nüansse ka vokaalpartiis. Vapralt esinesid **Rostislav Gurjev**, **Mati Vaikmaa**, **Alar Haak**, **Mart Madiste** ja **Mart Laur** juutide keerulises ansambelis. Rahule võis jääda ka natsareenlaste **Leonid Savitski** ja **Tiit Trallaga**, samuti sõdurite (**Teo Maiste**, **Ain Anger**) ja Kapadooklase (**Villu Valdmaa**) rollidega. (Lauljaid juhendasid pianistid **Tarmo Eespere**, **Ralf Taal**, **Mari-Ann Aljaste**).

Estonia repertuaari tänapäevastamiseks on "Salome" kindlasti õigustatud valik. Iseasi, kas just niisuguses primitiivse võitu lavatõlgenduses.

KRISTEL PAPPEL